
Peter Burke: Francouzská revoluce v dějepisectví

Zdeněk Nebřenský

Peter Burke: Francouzská revoluce v dějepisectví, Lidové noviny, 25.svazek Knižnice Dějin a současnosti. (z anglického originálu *The French Historical Revolution. The Annales School, 1929-89* přeložil Pavel Kolář), Praha 2004

Na otázku proč doporučit antropoložkám a antropologům k pozornosti knihu Petera Burkeho (*1937, badatel v evropských kulturních dějinách, od roku 1979 profesor na Emmanuel College v Cambridge, 7.-8.dubna 2005 bude v Praze - nenechte si ujít) Francouzská revoluce v dějepisectví(mimochodem atraktivně zvolený volný překlad anglického titulu) je poměrně snadná odpověď. Žádný jiný intelektuální projekt 20.století s tak silnou historickou a současně antropologickou perspektivou nedosáhl tak pronikavého úspěchu jako okruh badatelů (mužský rod je na místě) kolem časopisu *Annales: économies. sociétés. civilisations*. Protože je však úspěch veličina relativní, zaujme v souvislosti s tzv. školou *Annales* (jejíž reprezentativní texty z let 1929-89 Burke ve své brilantní eseji analyzuje) spíše konstatování, že patří k exportnímu artiklu (jazykově) francouzského kulturního podniku - je předmětem velmi dynamického kulturního transferu.

Přestože Burke v úvodu skromně přiznává, že jde o studii z dějin idejí bez větších badatelských ambicí, pouhou osobní úvahu soupevníka a outsidera, který *Annales* sledoval až z druhého břehu lamanšského průlivu (po tři desetiletí sic!) a že zásadní sociálně a kulturněvědné zkoumání fenoménu *Annales* přinese 21.století, můžeme jeho slova považovat za pouhou rétorickou strategii. Burkeho sonda do (jazykově) francouzského společensko a duchovědného diskursu 20.století je vynikajícím příkladem studie, která kombinuje konceptuální analýzu s vyprávěním nesporné literární kvality. Autor na jedné straně předkládá silná vysvětlení, na straně druhé přináší přitažlivá pochopení. Tento originální přístup však v sobě obsahuje některá tvrzení, která považuji za poněkud sporná.

Tyto kontroverze obsahuje v první řadě základní konceptuální rámec, do kterého Burke svoji analýzu situuje. Proti konvenčnímu a přijatému konceptu *Annales* jako „intelektuální školy“ (kterou zakládá zdůrazněním nepřítomnosti jednotné teorie a metody jako základních charakteristik) staví koncept „intelektuálního hnutí“. Problematické je ale Burkeho určení jeho dynamiky, která je odvozena od sociální praxe (1. konflikt paralelních struktur na periferii s etablovanými strukturami v centru, 2. převzetí moci kontra-elitou personifikované Fernandem Braudem, 3. začátek procesů diferenciací). Odvozování dynamiky intelektuálního hnutí ze sociální praxe by potom ale znamenalo redukci jeho ideové výbavy na ideologickou výzbroj.

Již v úvodu jsem upozornil na to, s jakou bravurou autor pojímá tak mnohvrstevnatý problém jako je fenomén *Annales* a s jakou elegancí se vyrovnává s tak obsáhlým materiálem, který sebou jeho zpracování nese. Další kladné doporučení se proto týká periodizace. Ta není určena událostmi (které jinak ale v Burkeho líčení nechybí), nýbrž generacemi. Použití konceptu generace v sociálních vědách (velmi produktivního a v posledních letech plujícího na konjunkuralistické vlně) je však poněkud zúženo na jedinou kategorii, kterou je společná historická zkušenost. V první generaci, zosobněné Lucienem Febvrem (1878-1956) a Marcem Blochem (1886-1944), ji určuje studium na *Ecole normale supérieure*, účast v 1. světové válce, působení na univerzitě ve Štrasburku (1920-33) a společné angažmá v redakci *Annales d'histoire économique et sociale*. Generační souvislost, která zahrnuje nejen obě výše zmíněné osobnosti, byla však přerušena ve 40. letech, kdy se Bloch na rozdíl od staršího Febvra zapojil do protinacistického odboje a kdy naopak Febvre i přes kolegův nesouhlas pokračoval v redakční práci (pod pozměněným titulem *Mélanges d'histoire sociale*).

Jestliže v předchozím případě zůstává tento přístup i s uvedenou výhradou produktivní, jeho opakování pro okruh osobností, které se hlásily k programu *Annales* nebo zakotvily v jejich institucionálním rámci (v konvenčním označení druhá generace), oslabuje jeho výkladový potenciál. Definujeme-li velmi obecně tři kategorie generační příslušnosti a porovnáme-li podle nich většinu níže uvedených, konstatujeme mimoběžnost a rozptyl. Vyostřený příklad představuje přerušování spolupráce Braudela a Mandrou. Tím, že jej autor uvádí, otevírá ve své studii další, dosud opomíjený problém a varuje se tak úskalí retrospektivního přístupu. Většina reflexí fenoménu *Annales* přijímala jejich rétoriku a redukovala je tak na dějiny úspěchu. Burke jasně ukazuje, že neexistovali jen úspěšní, ale i odmítnutí/odmítnuté, popř. vyloučení/vyloučené. Při pokusu definovat další, kteří/které se v nějaké spojitosti s *Annales* objevili („třetí generace“) opouští zvolený konceptuální rámec zcela a rozhodující význam přiznává roku 1968 s jeho obecnějšími sociálně-kulturními souvislostmi.

Pro Burkeho na některých místech rozporuplný přístup je symptomatická metafora „revoluce“, kterou *Annales* v moderní historiografii podle něj představují. Na jedné straně jejich programu (analýza - antropologie - interdisciplinarita), tématům

(religiozita, hmotná kultura, imaginace, sexualita atd.), konceptům (např. mentalité, longue durée, structure) a využívání jiných typů pramenů (mj. ikonografie, literatura, kartografie) příznává jedinečnost, která měla od základů otřást konvenční historiografií („starým režimem“). Na druhé straně, když se pokouší o kontextualizaci a komparaci pro Annales typických inovací, ukazuje, že nepředstavovali ani tak „revoluční“ diskontinuitu (programově proklamovanou, viz sebeoznačení nouvelle histoire, autre histoire), jako spíše rozvíjeli několik intelektuálních tradic a tvořili jeden z proudů obecnějšího historiografického trendu.

Ve chvíli, kdy Burke přechází od obecného rámce své studie k samotné analýze jednotlivých textů pocházejících z autorské dílny Annales, mistrně vynikne jeho detailní znalost těchto profilujících děl a jistota s jakou se orientuje v jejich konceptuálním ustrojení. Mohli bychom s pochybností poukazovat na nastavení kritérií („významnosti“ a dlouhodobějšího „dopadu“ jednotlivých prací), podle kterých vybírá z té mimořádně velké, šest desetiletí trvající produkce. My však máme možnost na malém prostoru studovat způsob tak obsáhlé kritické reflexe, která je založena na přehledné a zdařile zvolené kombinaci chronologie - téma - monografie (např. 70. léta 20.století, antropologizace historie, Montailou - interviews s lidmi 14. století) a „zrcadle“ kritiky doma (tj. ve Francii) i v zahraničí (USA, Británie, Itálie, Polsko, Brazílie), že už nezbývá mnoho co dodat. Podrobit subtilní charakteristice konkrétní diskursivní objekty (knihy), které se nacházejí v průniku zájmu jak užší odborné tak i širší literární veřejnosti, se ukázalo jako velmi nosné. S tím, jak ve druhé třetině 20. století některé práce Annales a jejich autoři/autorky (např. Braudel, Duby, LeGoff, Chartier, Ozoufová, Perrotová) nabyli prostor v politickém a mediálním diskursu, stala se zároveň Burkeho volba obecnějším výkladem společenských a kulturních aspektů euroatlantické civilizace.

V etické rovině Burkeho výkladu je nutné dodat, že chybí normativní perspektiva, z které by bylo explicitně zřejmé její hodnotové zakotvení. Implicitně (v tomto ohledu lze studii považovat za mimořádně zdařilou) a velmi vágně bychom ji asi označili jako kulturně emancipační. Autor upozorňuje na to, že Annales byly až do konce 60.let 20.století veskrze maskulinní komunitou ("Pierre Chaunu sepsal dizertaci za pomoci své ženy"), převažovaly andro- a evropocentrické orientace. Tematicky se však dostávalo pozornosti opomíjeným a okrajovým sociálním a kulturním skupinám.

Na problematiku stránku tohoto aspektu upozorňuje Burke ve svém minisrovnání (jazykově) anglické a francouzské intelektuální tradice (empirismus, metodologický individualismus x teorie, holismus).

Vzhledem k tomu, že Burke pomíjí institucionální zakotvení jako jedné ze zakládajících charakteristik školy (přítomné v případě Annales od r.1929 v instituci odborného periodika, po 2. světové válce ještě navíc v podobě Centre des Recherches Historiques), vyvozují z toho, že se vymezuje proti pojetí Annales jako intelektuální školy.

Bylo by možné hovořit o celé intelektuální generaci, charakterizované generační kohortou narozených v letech 1872-1886, zakládající společnou sociální popř. historickou zkušeností studia na výlučné Ecole normale Sup?rieure a první světové války. Tuto skupinu jako jádro generační jednoty by i přes mírnou světonázorovou diferenciaci tvořili např. geograf A.Demangeon, antropolog M.Mauss, ekonomický sociolog F. Simiand, ekonom Ch. Rist, politolog A.Siegried, sociální psycholog Ch.Blondel, sociolog M.Halbwechs, religionista L.Gernet, historik starověku A.Piganiol, sinolog M.Granet ad.

Burke do ní zahrnuje Labrousse (*1895), Braudela (*1902), Brunschwiga (*1904), Dupronta (*1905), Morazé (*1913), Gouberta (*1915), Mandrou (*1921), Martina (*1924).

Generační kohortu určenou ročníkem narození, studia nebo povolání; generační souvislost určenou společnými historickými a sociálními zkušenostmi, generační jednotu vytvářenou názorově spřízněnými skupinami.

Během 70.let 20.století prošlo francouzské vysoké školství a s ním spojené badatelské instituce významnou strukturální proměnou (jako jeden z důsledků „květnových událostí“), což se nemohlo neprojevit na jejich personálním obsazení, byť jeho způsob realizace je otázkou diskuse (Burke, který se pohybuje především v rovině idejí, otázku „sociální reprodukce“ vcelku pochopitelně odbývá narativní zkratkou).

V této spojitosti alespoň několik slov k metodické rovině Burkeho studie. Vedle kritérií výběru děl, by bylo asi problematizovatelné i určení kritérií, kdo stojí ve středu Annales, kdo na okraji a kdo už za ním. Zajímavější a plodnější je ale např. Burkeho metodika používání konceptuální opozice voluntarismus (uznání autonomie jednání historických aktérů) - determinismus (metafora vězení) a její traktování ("svoboda" u Febvrea a Blocha - „uvěznění“ u Braudela a Labrousse - „vysvobození“ u jejich následovníků). Vedle základních metodicko-logických postupů pracuje autor také s prostou komparací, výjimečně se statistikami, m. biografickou a geografickou. Jakým způsobem se vyhnul úskalí retrospektivního přístupu a reprezentativního výběru jsem zmínil výše.

„prodej knihy (Le Roy Ladurieho Montailou) se rapidně zvýšil poté, co Mitterand v televizi prohlásil, že ji četl, zatímco sama vesnice byla pohřbena pod návalem turistů“ (s.82). Tento úsměvný příklad jsem zvolil spíše jako ukázkou Burkeho narativní strategie. Serióznější je položit si otázky typu - proč v některých moderních společnostech existuje poptávka po reinterpretaci tradic v takové míře, že jejich autorům (méně autorkám) příznává velkou míru společenského uznání? Pro africkou a ve velké míře i asijskou historiografii nepředstavují Annales fenomén.

Zdeněk Nebřenský